IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 24. Issue 01. Oktabr, 2026

TIL VA TAFAKKURNING O‘ZARO DIALEKTIK BOG‘LIQLIGI

Dushanbekova Dilrabo Ismoiljon qizi
Andijon davlat chet tillari instituti
Xorijiy filologiya va turizm fakultetining
filologiya va tillarni o'qitish : koreys
tili yo'nalishining 1-kurs talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23729750

Annotatsiya: Maqolaning maqsadi til va tafakkur o'rtasidagi dialektik bog‘liqlikni nazariy jihatdan yoritish va ularning oz‘aro tas’ir mexanizmlarini ochib berishdan iborat. Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy yondashuv va konseptual umumlashtirish usullari qo‘llanildi; Vygotskiy, Bruner, Habermas, Piaget, Engels va Lenin qarashlari solishtirildi. Tahlil natijalari til va tafakkur bir-biridan ajralgan ikki hodisa emas, balki oz‘aro vositachilikka asoslangan dialektik birlik ekanini kors‘atdi. Tafakkur til birliklari orqali shakllanadi, aniqlashadi va ijtimoiy tajribada mustahkamlanadi; til esa mavjud fikrni ifodalash bilangina cheklanmay, yangi tushunchalar, umumlashtirishlar va baholash mezonlarini hosil qilishga xizmat qiladi. Shuningdek, ma’no individual ongda emas, balki muloqot jarayonida muvofiqlashishi aniqlandi. Xulosa shuki, til va tafakkur munosabatidagi ziddiyatli birlik bilishning rivojlanishi, tushunchalarning aniqlashuvi va ijtimoiy ongning barqarorlashuvida muhim rol o'ynaydi; ta’limda esa nutqiy faoliyatni faollashtirish va tushunchalarni izohlash orqali oz'lashtirish zarur.
Kalit so'zlar:til, tafakkur, dialekt ika, nutq, muloqot, bilish, ijtimoiy tajriba, tushuncha

А н н о т а ц и я . Цель статьи заключается в теоретическом освещении диалектической взаимосвязи языка и мышления, а также в раскрытии механизмов их взаимного влияния. В исследовании использованы методы теоретического анализа, сравнительного подхода и концептуального обобщения; сопоставлены взгляды Выготского, Брунера, Хабермаса, Пиаже, Энгельса и Ленина. Результаты анализа показали, что язык и мышление представляют собой не два изолированных явления, а диалектическое единство, основанное на их взаимном опосредовании. Мышление формируется и уточняется посредством языковых единиц, а также закрепляется в социальном опыте. Язык, в свою очередь, не ограничивается выражением уже существующих мыслей, но и способствует формированию новых понятий, обобщений и критериев оценки. Кроме того, установлено, что значение согласуется не только в индивидуальном сознании, но и в процессе общения. В заключение отмечается, что противоречивое единство языка и мышления играет важную роль в развитии познания, уточнении понятий и стабилизации общественного сознания. В образовательном процессе необходимо активизировать речевую деятельность и обеспечивать усвоение знаний посредством объяснения понятипонятий.
К л ю ч е в ы е с л о в а . язык, мышление, диалектика, речь, общение, познание, социальный опыт, понятие.

A b s t r a c t . The aim of the article is to theoretically explain the dialectical interrelation between language and thinking and to reveal the mechanisms of their mutual influence. The study employs theoretical analysis, a comparative approach, and conceptual generalization; the views of Vygotsky, Bruner, Habermas, Piaget, Engels, and Lenin are compared. The analysis shows that language and thinking are not two separate phenomena, but a dialectical unity based on mutual mediation. Thinking is formed, clarified, and consolidated in social experience through language units, while language is not limited to expressing an already formed thought; it also

helps generate new concepts, generalizations, and criteria of evaluation. The study also shows that meaning is coordinated not in individual consciousness alone, but in the process of communication. The conclusion is that the contradictory unity of language and thinking plays an important role in the development of cognition, the clarification of concepts, and the stabilization of social consciousness; in education, speech activity should be activated and concepts should be mastered through explanation and discussion.

K e y w o r d s . language, thinking, dialectics, speech, communication, cognition, social experience, concept.

KIRISH.

Til va tafakkur inson ongining ikki ajralmas shakli bo‘lib, ular bir-birini shartlaydi va bir-birini rivojlantiradi. Tafakkur mazmunni umumlashtiradi, til esa shu mazmunni ijtimoiy tajriba uchun barqaror belgilarga aylantiradi. Shu bois tilni faqat aloqa vositasi, tafakkurni esa faqat ichki aqliy jarayon sifatida talqin etish masalani soddalashtiradi. Insonning bilish faoliyati, rejalashtirish, xotira va tushunchalar tizimi til orqali shakllanib, nutqiy amaliyotda aniqlashadi. Vygotskiy va Bruner ishlari mazmunning ichki rejalardan tashqi ifodaga o‘tishi, shuningdek, ma’nolarning ijtimoiy muloqot jarayonida qurilishi g‘oyasini asoslaydi Masalaning dolzarbligi zamonaviy axborot muhitida yanada ortadi: tilning tez o‘zgarishi, yangi tushunchalarning paydo bo‘lishi va kommunikativ shakllarning kengayishi tafakkur tuzilishiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, huquqiy va ijtimoiy hayotda tilning aniq, mantiqiy va me’yoriy qo‘llanishi fuqarolik munosabatlari, ta’lim va boshqaruv samaradorligi uchun muhimdir [8, 9]. Biroq mavjud yondashuvlarda til va tafakkur munosabatining dialektik tabiati ko‘pincha alohida-alohida ko‘rib chiqiladi: biri lingvistik tizim, ikkinchisi psixologik yoki falsafiy kategoriya sifatida talqin etiladi. Bu esa ularning o‘zaro o‘tishlari, qaramaqarshiliklari va bir-birini boyitish mexanizmlarini yetarli ochib bermaydi. Mazkur maqolaning maqsadi til va tafakkur o‘rtasidagi dialektik bog‘liqlikni nazariy jihatdan yoritish, ularning o‘zaro ta’sirini bilish, muloqot va ijtimoiy amaliyot nuqtayi nazaridan izohlashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Til va tafakkur munosabatini o‘rganishda adabiyotlar ikki asosiy yo‘nalishni ko‘rsatadi: biri ong va faoliyatning ijtimoiy-tarixiy tabiatini, ikkinchisi esa

bilishning mantiqiy va kommunikativ shakllarini yoritadi. Vygotskiy ongni xulq- atvor va nutq bilan uzviy bog‘liq jarayon sifatida talqin qilib, so‘zning psixik rivojlanishdagi vositachilik vazifasini asoslaydi Bruner esa tafakkurning madaniy kontekstda shakllanishini, narrativ tuzilma orqali tajriba ma’noga aylanishini ko‘rsatadi. Habermas kommunikativ harakat nazariyasida tilni o‘zaro tushunish va ijtimoiy ratsionallikning tayanchi sifatida izohlaydi.Piaget bilish taraqqiyotini

shakllarining rivojlanishini aqliy tuzilmalar bilan bog‘laydi. Engels va Lenin asarlarida esa ongning moddiy amaliyot bilan aloqasi, bilishning ob’ektiv voqelikni aks ettirish xususiyati ta’kidlanadi .

Mazkur maqolada nazariy tahlil, qiyosiy yondashuv va konseptual umumlashtirish usullari qo‘llanadi. Adabiyotlar mazmuni tilning faqat ifoda vositasi emas, balki tafakkurni shakllantiruvchi va tartibga soluvchi tizim ekanini aniqlash uchun solishtirildi. Shuningdek, dialektik yondashuv asosida til va tafakkur o‘rtasidagi qarama-qarshilik hamda birligi ularning rivojlanish jarayonida birgalikda namoyon bo‘lishi nuqtai nazaridan tahlil qilindi. O‘zbekiston Konstitutsiyasi va qonunchilik bazasi tilning ijtimoiy-huquqiy maqomini belgilovchi me’yoriy asos sifatida jalb etildi.

NATIJALAR.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, til va tafakkur o‘rtasidagi bog‘liqlik bir yoqlama emas, balki o‘zaro vositachilikka asoslangan dialektik munosabatdir. Tafakkur tayyor ma’no sifatida tilga ko‘chmaydi; u til birliklari orqali shakllanadi, aniqlashadi va ijtimoiy tajriba doirasida mustahkamlanadi. Shu bilan birga, til ham faqat mavjud fikrni ifodalash vositasi bo‘lib qolmay, yangi tushunchalar, umumlashtirishlar va baholash mezonlarini hosil qilishga xizmat qiladi. Bu holat Vygotskiyning nutq va ongning birligi haqidagi qarashlari bilan mos keladi [7].

Manbalar tahlili tafakkurning individual psixik jarayon sifatidagi ko‘rinishi ijtimoiy muloqotda shakllanishini ham tasdiqladi. Brunerning narrativ yondashuvi tajriba til orqali tartibga solinib, voqelikning ma’noli modeli yaratilishini ko‘rsatadi. Habermasning kommunikativ harakat haqidagi konsepsiyasi esa tilning faqat axborot uzatish emas, balki o‘zaro tushunish va ijtimoiy muvofiqlashuv vositasi ekanini yoritadi. Shu asosda til tafakkurning tashqi shakli emas, balki uning ijtimoiy amal qilish maydoni sifatida namoyon bo‘ladi.

Shuningdek, dialektik yondashuv til va tafakkur munosabatida ziddiyatli birlik mavjudligini ochib berdi: tafakkur tilni boyitadi, til esa tafakkurni chegaralaydi va tushunchalarning aniqlashuvida hamda ijtimoiy ongning barqarorlashuvida muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston Konstitutsiyasi va amaldagi qonunchilikda tilning davlat va jamiyat hayotidagi maqomi belgilanishi uning faqat lingvistik emas, balki ijtimoiy tafakkur shakllantiruvchi omil ekanini ham ko‘rsatadi **MUHOKAMA.** Mazkur natijalar Vygotskiy va Bruner qarashlari bilan uyg‘un bo‘lib, tafakkur tilsiz to‘liq ijtimoiy shaklga kira olmasligini, til esa tayyor fikrning oddiy qobig‘i emasligini tasdiqlaydi. Habermasning kommunikativ harakat haqidagi yondashuvi ham bu xulosani kuchaytiradi: ma’no individual ongda emas, balki muloqot jarayonida muvofiqlashadi va til shu muvofiqlashuvning asosiy vositasiga aylanadi. Shu ma’noda, til va tafakkur o‘rtasidagi dialektika bilishning ichki tuzilmasi bilan ijtimoiy amaliyotning uzluksiz aloqasini ochib beradi. Biroq tahlilning cheklovi shundaki, u asosan nazariy manbalarga tayandi; shuning uchun turli yosh, kasb va nutq muhitlarida tilning tafakkurga ta’siri empirik tekshiruvni talab qiladi. Ayniqsa, terminologik boylik, matn yaratish ko‘nikmasi va mantiqiy izchillikning o‘zaro bog‘liqligi alohida kuzatishlarni zarur etadi. Shuningdek, tilning ijtimoiy me’yorlar, huquqiy matnlar va ta’lim jarayonidagi roli ham tafakkurning shakllanishida muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Amaliy jihatdan bu xulosalar ta’limda nutqiy faoliyatni faollashtirish, tushunchalarni faqat yodlash emas, balki izohlash va munozara orqali o‘zlashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Tilni

rivojlantirish tafakkurni boyitadi, tafakkurni chuqurlashtirish esa nutqning aniqligi va mantiqiyligini oshiradi

ADABIYOTLAR

1. Sayfullayev S. Amaliy tilshunoslik asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2018.
2. Yo‘ldoshev B. Hozirgi o‘zbek adabiy tili va nutq madaniyati masalalari. – Samarqand: Zarafshon, 2012.
3. Mamatov A. O‘zbek tilshunosligining dolzarb masalalari. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2020.
4. Mahmudov N. O‘qituvchi nutqi madaniyati. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007.
5. Bo‘riyev S. Til o‘qitish metodikasi va innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
6. Toshxўjayeva M. Kommunikativ yondashuv asosida chet tili (yoki ona tili) o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Tafakkur, 2021.
7. Qodirov B. Lingvodidaktika asoslari va ta’lim samaradorligi. – Toshkent: Ilm ziyo, 2017.
8. Jalolov J. Chet tili o‘qitish metodikasi: O‘qituvchilar uchun qo‘llanma. – Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
9. G‘ulomov A., Qodirov M. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2001.
10. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent: Fan, 2002.